

УДК 340.11

Олександр Платоненко,

аспірант кафедри теорії та філософії права

Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ, ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ПОНЯТТЯМИ «ДЕРОГАЦІЯ», «АБРОГАЦІЯ», «НУЛІФІКАЦІЯ»

Стаття присвячена дослідженню та аналізу понять «дерогація», «аболіція», «аброгація», «нуліфікація», а також зв'язку цих понять із правовими заборонами та правовими обмеженнями, які застосовуються у регулюванні суспільних відносин незалежно від складу суб'єктів. Об'єктом дослідження цієї статті є основні засоби, які застосовуються і включаються у спектр засобів вищезазначених понять.

Ключові слова: дерогація, аболіція, аброгація, нуліфікація, правові заборони, правові обмеження, права, органи державної влади, суб'єкт правовідносин, правовідносини.

Постановка проблеми. Правові заборони та правові обмеження мають широкий спектр інструментів, завдяки яким такі правові методи впливу здійснюють безпосереднє регулювання суспільних відносин, що виникають на різних рівнях та у різних сферах суспільного життя. Заборонних норм у законодавстві сучасних держав є дуже велика кількість, позаяк саме завдяки ним забезпечується стабільність громадянського суспільства та діяльності державного апарату. Єдине застереження полягає у тому, що кількість правових заборон має відповідати кількості дозволів, тобто забезпечена права рівновага та забезпечені основні принципи демократії. Отже, правові заборони (або обмеження) виражаються та реалізуються не тільки через формулювання «заборонено», «обмежено», «не дозволено», але виражаються і через «звичайні» права (наприклад, право на життя породжує заборону на вбивство; право на рівноправність перед законом породжує заборону на дискримінацію або несправедливе ставлення і так далі). Саме через реалізацію прав (умов реалізації права) вважаю за доцільне розкрити такі малодосліджені, але цікаві поняття, як дерогація, аболіція, аброгація, нуліфікація, та дослідити їх зв'язок із правовими заборонами (обмеженнями).

Дослідження правових заборон та обмежень через взаємодію із поняттями дерогація, аболіція та нуліфікація ще у правовій літературі не здійснювалося. А таке дослідження дасть змогу по-новому поглянути на ефективність застосування правових заборон та правових обмежень у сучасному законодавстві, а також дасть змогу виділити

взаємозв'язок цих понять із забезпеченням правової системи та держави у цілому.

Метою статті є визначення місця правових заборон та правових обмежень під час застосування правових засобів, які входять у сферу понять дерогація (часткове обмеження), аболіція (повне обмеження, заборона) та нуліфікація (скасування, відміна).

Виклад основного матеріалу. Отже, для того щоб повноцінно розглянути поняття дерогація, нуліфікація та аброгація, доцільно обрати шлях їх подання, і, на мою думку, необхідно розкривати від загального до конкретного. У цьому разі від повної заборони до часткової. Прикладом застосування повної заборони або відмови є поняття «аброгація». Якщо вірити відкритим інформаційним ресурсам, то «аболіція» та «аброгація» є тотожними поняттями. Аброгація (аболіція) – це скасування або зміна застарілого закону (договору, угоди) [1]. Аболіція або аброгація – юридичний термін, запозичений із римського права і має кілька значень: 1) скасування закону, рішення; 2) скасування посади або відмова від неї; 3) припинення кримінальної справи [2]. Фактично таке саме поняття надане і ще одним автором: аболіція (лат. *abolitio* – знищення, скасування): 1) скасування закону, рішення; 2) скасування посади або відмова від неї; 3) припинення кримінальної справи на стадії, коли вина ще юридично не встановлена (поряд із помилуванням), як правило, право аболіції відноситься до компетенції глави держави; 4) офіційне спростування наклепу – відновлення честі [3].

Враховуючи те, що і аброгація, і аболіція є поняттями, що містять у собі «відмі-

ну», «скасування» від виконання певного зобов'язання або договору, доцільно все ж таки їх об'єднати у єдине, тотожне поняття. Натепер ці поняття розглядаються лише у міжнародному праві та приймають форму дерогації, але про це згодом. Необхідно розглянути історію появи та значення цих юридичних термінів. Отже, аболіція (аброгація), тобто скасування, припинення, знищення, особливо дії кримінального суду, була відома ще у римському праві, яке розрізняло три її види:

– *abolitio generalis sive publica*, тобто звільнення засуджених у певних злочинах з приводу якоїсь радісної події (свята) або під час суспільного лиха;

– *abolitio ex lege*, тобто скасування суддею звинувачення внаслідок прохання обвинуваченого, поданого з нагоди формальної помилки, допущеної в обвинувальному акті;

– *abolitio privata*, тобто можливість (дозвіл) відмови з боку приватного обвинувача.

Згодом стали розрізняти *abolitio specialis* (знищення дії кримінального суду) і *abolitio generalis* (просто *abolitio*) у сенсі амністії. Презюмуючи вищезазначене, можна зробити короткий висновок, що це поняття під час його появи застосовувалося фактично у кримінальній сфері та регулювало чіткі випадки його застосування. Із часом розвитку права аболіція (аброгація) розумілася як право, яке дарується государем (правителем), коли дія або факт винності ще юридично не встановлений, але при тому вона суттєво відрізняється від помилування, за якого судом уже визначено відоме покарання. Правитель скрізь має право на аболіцію, якщо тільки воно не обмежується «з особливою повагою», наприклад, у конституційних державах государ (керівник держави) не може скасувати за допомогою аболіції постановленого (прийнятого) у законному порядку рішення суду про застосування кримінального покарання до міністрів або посадових осіб. На підставі новітніх конституцій аболіція після відкриття кримінального судочинства має бути дарована або після отримання мотивованого рішення верховного суду (Брауншвейг), або за поданням міністерства юстиції (Вюртемберг), або (як у Пруссії) тільки за сприяння сейму, вираженого у вигляді окремого закону, або ж вона (як у Баварії) зовсім заборонена. На аболіцію до відкриття кримінального судочинства це правило не поширюється; але у випадках порушення конституції вона забороняється у повному обсязі. Обидва види аболіції допускаються за австрійського кримінального уложення 23 травня 1873 року і конституції князівства

Вальдек, а також надається президентові Сполучених Штатів щодо всіх злочинів та проступків, спрямованих проти країни, за винятком імпичменту. Коли государ (керівник держави) користується своїм правом аболіції, то майнові позови третіх осіб цим не знищуються. У деяких конституціях категорично встановлено, що наслідки, які виникнуть у результаті злочинів, які були вчинені державними службовцями на їхніх посадах та під час здійснення покладених на них обов'язків, то такі злочини не можуть бути відмінені (тобто пряма заборона застосування аболіції). В історичному відношенні заслуговують згадки «*Lettres d'abolition*», або листування, що відбувалося у 1413 році між Арманьяками і Бургиньонами [4]. Дуже цікавим джерелом для дослідження та гарними прикладами застосування дерогації та аболіції є «*Lettres d'abolition*» (або «Листи правосуддя»).

Ці листи були одним із привілеїв у формі справедливості, яку отримує король Франції перед державним режимом. Ці листи беруть правовий початок із римського права та використовуються у канонічному праві. Вони часто дозволяють суверенно змінювати правило виконання вироку. Кримінальне розпорядження 1670 року містить у своїй назві 16 «Листів про скасування, прощення, діяння на право, нагадування про заборону або галерею, пом'якшення покарання, реабілітацію і перегляд суду». Наприклад:

– Листи скасування – це ті, які цар дає злочинцю і завдяки яким король скасовує покарання, за яке відповідальний винний злочинець. Але є умова, яка чітко вказує на неможливість застосування такого листа (стаття 4 розділу 16), «що жодного листа про скасування не дозволяється у разі поєдинку, вбивства, насильницького викрадення або надмірної дії проти магістратів або судових службовців, а також не можуть бути видані такі листи головним винним у цих справах незалежно від того, хто допомагав основному злочинцю».

– Листи щодо вироку – винесення вироків призводить до того, що вирок засудженого змінюється на більш м'який вирок, якщо не передбачено іншого порядку.

– Листи ремісії – під листом ремісії розуміється порядок, коли король дарує прощення обвинуваченому за свої дії, відновлює його «добре ім'я» і його власність. Таким чином, лист ремісії припиняє правосуддя. Проте інтереси іншої сторони зберігаються.

Отже, аболіція – більш поширений правовий інструмент кримінальної сфери, оскільки завдяки йому надають певні засоби, які у дозволених умовах можуть

скасувати покарання або його замінити. Це свідчить про прямий зв'язок цього поняття із застосуванням правових заборон, оскільки основна їх кількість і затверджена саме у кримінальному законодавстві. До сучасних прикладів аболіції, на мою думку, можна віднести положення кримінально-процесуального законодавства: 1) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення: ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили; кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили; 2) відмова від підтримання державного обвинувачення: якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він має відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [5].

Ще одним прикладом аболіції у сучасному українському законодавстві є процедури помилування та амністії. В Україні ці процедури визначені відповідно до статті 106 Конституції України та ст. 87 Кримінального кодексу України. Є цілий акт, який визначає та впорядковує процедуру помилування, і це – «Положення про порядок здійснення помилування», що є актом глави держави, який полягає у заміні покарання або невідбутої її частини більш м'яким покаранням, повному або частковому звільненню від відбування покарання, або заміні довічного позбавлення волі на позбавлення волі строком на 25 років або більше.

Клопотати про помилування має право особа, яка засуджена та/або відбуває покарання в Україні одразу після набрання вироком законної сили; засуджена до довічного позбавлення волі – після відбуття у колонії двадцяти років [6]. Клопотання про помилування подається засудженим до адміністрації установи відбування покарання, яка його реєструє та протягом п'ятнадцяти днів надсилає до Адміністрації Президента разом із копіями вироку, постанови суду, характеристикою особи та іншими документами, що мають істотне значення для визначення можливості застосування помилування. Під-

готовку матеріалів до розгляду клопотання здійснює Управління з питань помилування Адміністрації Президента України. Від амністії помилування відрізняється тим, що стосується індивідуально визначеної особи, а не групи осіб, можливістю скасувати судимість, є актом Президента України, а також тим, що можливість застосування помилування не залежить від тяжкості вини, хоча це враховується у визначенні доцільності помилування [7].

З огляду на наведені приклади можна зробити висновок, що і на сучасному етапі розвитку положення аболіції широко використовуються у чинному законодавстві та тісно пов'язані із положеннями правових заборон. Оскільки саме через порушення правової заборони (зокрема, права особи), наступають умови для її (аболіції) застосування.

Доцільно коротко зазначити про поняття нуліфікації. Отже, нуліфікація – це позбавлення документів юридичної сили; визнання їх недійсними [8]. Фактично нуліфікація – це заборона застосування та користування тим чи іншим нормативно-правовим актом, дія якого скасовується повністю. Сучасним прикладом застосування нуліфікації є Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією», який затверджує: «Припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією звільняє Україну від будь-якого зобов'язання щодо його виконання і не впливає на права, зобов'язання чи правове становище України, що виникли в результаті виконання зазначеного Договору до припинення його дії, відповідно до статті 70 Віденської конвенції про право міжнародних договорів» [9].

І останнім поняттям, яке теж тісно пов'язується із правовими заборонами, є поняття дерогація. Дерогація – це (з англійської “Derogation”) ситуація, за якої закон, постанова або рішення скасовується частково. Є юридичним терміном, що означає часткове анулювання певного закону (обмеження у застосуванні). Використовується як у цивільному, так і в канонічному праві. В актах, які стосуються законодавства Європейського Союзу, термін «дерогація» використовується у тих випадках, коли держава-член затримала реалізацію елементів законодавства ЄС у їх власній правовій системі, враховуючи те, що для цього є узгоджені терміни. Або, коли держава-член вирішує не застосовувати особливе положення певної угоди чи закону в таких випадках, як надзвичайні ситуації та форс-мажорні

обставини [10]. У спеціальному значенні (у техніці законотворчості) термін «дерогація» використовується для позначення часткового скасування (обмеження) закону (скасування тільки частини закону і внесення до нього нових положень замість скасованих іменуються суброгацією) [11].

Право держави на дeroгацію затверджене у міжнародному праві, а саме статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка чітко зазначає, що: «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [12]. Тобто це положення є особливим для застосування та дослідження, оскільки певною мірою може бути використане владою держави для забезпечення власної вигоди та забезпечення закріплення (утримання) державної влади у своїх руках. Неконтрольоване застосування права на дeroгацію може бути причиною прийняття низки правових заборон, правових обмежень, а також звичайного недотримання прав громадян, що призведе до зміни політичного режиму та повалення демократії. На жаль, у сучасній ситуації, яка скалася у нашій країні, ми маємо приклад нормативного акта, який фактично підтверджує використання права на дeroгацію. Прикладом є такі положення: у зв'язку з анексією та тимчасовою окупацією Російською Федерацією невіддільної частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, здійсненої внаслідок збройної агресії проти України, повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України несе Російська Федерація; триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, яка супроводжується скоєнням воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними збройними силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією, становить суспільну небезпеку, яка загрожує життю нації в розумінні пункту 1 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, пункту 1 статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави в умовах збройної агресії Російської Федерації Верхо-

вна Рада України, Кабінет Міністрів України та інші органи державної влади вимушені приймати рішення, які становлять певний відступ від зобов'язань України за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [13].

Отже, Україна (як державна влада) з метою захисту державності та прав і свобод громадян змушена була прийняти такий нормативний акт, використати право на дeroгацію задля забезпечення існування правового режиму у країні. І такого «формату» документ доказує, що Україна не тільки на папері, але і фактично є демократичною державою та не використовує засоби, які б могли спричинити узурпацію влади.

Висновки

Дослідження положень дeroгації, аболіції, нуліфікації дає змогу більш широко поглянути на застосування правових заборон та обмежень, дає змогу прослідкувати певні специфічні зв'язки цих положень із сучасним правом, зокрема із засобами забезпечення прав та свобод громадянина, які насамперед реалізуються через захист, а захист через заборону їх порушення. Не потрібно забувати про те, що закріплення права завжди тягне за собою заборону його порушення, отже, тягне за собою юридичні наслідки. Розуміння вищезазначених понять як винятків із загального правила дає змогу інакше поглянути на правові заборони, застосування яких теж може бути обмежене. Таке поняття, як дeroгація, дає змогу побачити, з одного боку, звичайне часткове скасування певної норми, а з іншого боку, умови, завдяки яким правова заборона порушення певного правила переходить у законну площину.

Список використаних джерел:

1. Аброгація. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Аброгація>
2. Великий словник іноземних мов. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Аброгація> https://gufo.me/dict/foreign_words/аболіція
3. Бабишин А.Б. Большая юридическая энциклопедия. Москва. 2010, с. 5.
4. Аболіція. *Вікітека*. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ/Аболіція>
5. Кримінальний процесуальний Кодекс України: редакція від 01.01.2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>
6. Указ Президента України «Положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 року за № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>

7. Помилування. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Помилування#Законодавче_визначення_в_Україні

8. Нуліфікація. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нуліфікація>

9. Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» від 06.12.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19>

10. Дерогація. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дерогація>

11. Право на дерогацію. URL: https://constitutional_law_russia.academic.ru/446/ПРАВО_НА_ДЕРОГАЦІЮ

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print

13. Постанова Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21.05.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-viii>

Статья посвящена исследованию и анализу понятий «дерогация», «аболиция», «аброгация», «нуллификация», а также связи этих понятий с правовыми запретами и правовыми ограничениями, которые применяются при регулировании общественных отношений независимо от состава субъектов. Объектом исследования данной статьи являются основные средства, которые применяются и включаются в спектр средств вышеупомянутых понятий.

Ключевые слова: дерогація, аболиція, аброгація, нуліфікація, правові заборони, правові обмеження, права, органи государственной власти, субъект правоотношений, правоотношения.

The article is devoted to the research and analysis of the concepts of derogation, abolition, abrogation, nullification, as well as the connection of these concepts with legal prohibitions and legal restrictions that are used in the regulation of social relations regardless of the composition of subjects. The object of the study is this assets that are used and included in the range of means of the above concepts.

Key words: derogation, abolition, abrogation, nullification, legal prohibitions, legal restrictions, rights, public authorities, subject of legal relations, legal relations.

